ЛИТЕРАТУРА

Време глобализације, зборник, приредио М. Кнежевић, Дом културе Студентски град, Београд 2003.
Р. Животић: *Дете, књига и глобализација*, Детињство, 3 / 2009.
Србија и Европа, зборник, приредио М. Кнежевић, Дом културе Студентски град, Београд 1996.
Р. Животић: Јасност стила, турцизми, варваризми (*Изражавање новинара*, друго, измењено и проширено издање, Београд 2001.
Р. Животић: Језик електронских медија у Србији, *Новинарство у теорији и пракси*, зборник, Београд 2005.

Radomir ŽIVOTIĆ

HYPOTETIC LITERARY RELATIONS AND INTERWEAVINGS IN THE TIME OF GLOBALISM

Summary

The author of the paper critically considers some real and concealed meanings of the notions of "globalism" and "anti-globalism", understanding them as a future of the world in the process of integration. This makes the context for hypotetic consideration of relations and interweavings in the literature for children. The author concludes that the literature woud be the first victim of the globalism, due to the linguistic imperialism. The press and electronic media have already been burdened by anglicisms and americanisms for a long time. Serbian language and cyrillic alphabet, as the most important and the most vulnerable elements of the national and cultural identity, have also been endangered. The author analyses the present conditions and infers some hypoteses about possible future connections in literature for children and youth in the context of aggressive globalism.

Key words: globalism, anti-globalism, mini-globalism, linguistic imperialism, national and cultural identity, national alphabet, hypotetic relations and interweavings, literature for children and youth

UDC 821–93.09

♦ *Тихомир ПЕТРОВИЋ*

КЊИЖЕВНОСТ И КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

САЖЕТАК: Само по себи се разуме да је књижевност за децу уметност прилагођена садржином и обличјем млађим корисницима. Проистекла из поделе спроведене према теоријском начелу провереном у пракси, према блискости читаоцима сродних афинитета, она као уметност има своје несумњиво место у општој књижевности. Однос књижевности за децу према књижевности у целини посматра се као однос света детињства према свету одраслих. Не може се говорити о њеном потпуном раздвајању у посебне и за себе постојеће књижевности. Са становишта уметничког чина, не постоји разлика између озбиљне књижевности и књижевности за децу, али је она евидентна у исходу стваралачког, у артефакту. Књижевност за децу је у сваком погледу сродна са сериозном књижевношћу, те за њу вреди све што вреди за књижевну уметност уопште. Будући у тестаментарној вези, она се не одваја од књижевности за одрасле.

С друге, пак, стране посматрано, књижевност за децу је аутономно уметничко подручје и својеврсна друштвена, културна и просветна институција. Примерена садржина, љупкост форме и наивност јесу њене карактеристичне одреднице. Машта, игра и хумор се подразумевају као њене карактеристичне типолошке категорије. Интенционалност и дидактичност, као дистинктивна белетристичка својства, дају јој „естетско оправдање“ и стављају на вишу тачку обзира.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: књижевност, књижевност за децу, дистинкција, поређење

Границе међу уметностима су релативне и тешко би се могло, без ревизије и корекције, говорити о

суштинској разлици која укида јединствену нит која их изједначава. Књижевност, исто тако, поседује специфичне законе који се мигоље и измичу свакој подели и самоограничењу. И саму теоријску мисао о њој није могуће јасно разграничити од других облика дискурса. Сви досадашњи психолошки, антрополошки, лингвистички и други покушаји нормирања и систематизовања показали су своје неизбежне празнине и недостатке. Ниједна класификација – осим, можда, оне која разврстава дела на уметнички вредна, осредња и беживотна – не задовољава сасвим потребу да се поједине књижевне врсте или видови опишу и објасне као жанрови са строго битним карактеристикама. Реч је о класификацијама које се не могу засновати на апстракцијама сразмерно високог нивоа, попут класификација по математичким критеријумима.

Дистинкција између књижевних дела не може се јасно извући, будући да се свако од њих узима као непоновљив израз аутентичне песничке интуиције. Недељивост проистиче из њиховог јединства естетске разнородности уметничких компонената, из њихове слојевитости, комплексности и заједничког естетског именитеља. Дела сама собом, као жива бића, недељива и неупоредива са другим, посве непоновљивих својстава индивидуалног израза, надилазе разграничења и искачу из оквира координата одређене поетике.

Свако књижевно остварење има своју специфичну публику. Узрасни нивои опредељују се према властитом афинитету, интересовању и унутарњој потреби. Ако се, међутим, узме као полазиште интересовање читалаца, упада се у замку иманентну свакој књижевној подели – немогућност да се обухвате сви слојеви и специфичности које се у пракси јављају.

У оквиру саме књижевности која се одређује као дечја испостављају се дистинкције које поништавају њену поетику. Између прича првих дечјих аутора романа *Алиса у земљи чуда* Луиса Керола или *Рани јади* Данила Киша, разлика је, сликовито речено, колико од земље до неба. Велика књижевна дела руше зид између родова и врсте, премашују их и реафирмишу. Има остварења која у часу свог појављивања одзвањају у дететовом и у сваком људском срцу, као што егзистирају она која се не односе ни на једну рецепцијску групацију.

Књижевност за одрасле и књижевност за децу стоје на истој паралели; и једна и друга су део истог естетичког система, „само два израза исте културе прилагођене сукцесивним могућностима у одрастању“ (Марк Соријано), само различити атрибути једне исте именице. „Тачка поклапања“ која демонстрира унутарњу сродност и међусобна конвергенција искључују међу њима неке противуречности, неусклађености или опозите. Недељивост аутентичног погледа на свет, то значи непостојање суштинских дистинкција у специфичном смислу, илуструју следеће тврдње:

„Андерсенову бајку читају деца и мисле да је то само за децу. Читају је и одрасли и мисле строго узевши ово је за одрасле. Читају је и филозофи и религиозни филозофи“, пише Исидора Секулић. Говорећи о Змајевој „наивној поезији“, Миодраг Поповић истиче: „Све Змајеве добре песме, а и наивне међу њима, јесу песме и за децу и за одрасле. Деца су људи, људи су деца, а поезија само поезија“. „Тко ће рећи за Андерсенову причу *Царево ново одело* да је само литература за дјецу, мада је Андерсен усвојен као дјечји писац. Мало дете уопће је не схвата, ужива само у фабули, у представљању слике краља, ткалаца и министра. Веће дете открива у њој глупости, неискреност и додворавање појединих људи. Одраслог човјека нагони на размишљање о улози што у животу има мода, покоравање јавном мњењу, сакривање властитих осјећања. Старац, гледајући унатраг ток свога живота, видет ће сву дубоку реалистичност бајке“ (Милан Црнковић). О сличности која се одређује као „истоветност у разлици“ Сла-

вица Јовановић пише: „Ако Радовићеве приче *Приче о једној непослушној нози* и *Како је кит постао домаћа животиња,* ослободимо онога ‘за децу’, пред нама се појављују застрашујуће алегорије које не заостају за кафкијанским и камијевским. Да ли је прича о *Незахвалном мишу,* који једе сопствену кућу, заиста наивна, или јој наивност дајемо ми, руководећи се тиме да је то прича за (малу) децу... Песма *Ценовник* не упућује само деци „наивно“ питање – колико се плаћа претплата за цвркут птица и колико кошта да се подигне планина средње величине. Сумњамо да ће бити већ касно ако тек деца буду тражила одговоре на њих“. Песме *Циганин хвали своја коња* Ј. Ј. Змаја или *Фифи* Драгана Лукића и толике друге које се, као дугине бије, преливају из једног животног доба у друго, доводе, исто тако, у питање постојање двеју књижевности: „за децу“ и „за одрасле“.

Следи песма која својом садржином, формом и сазвучјем одбацује дилему о читалачком припадништву, односно о лабилности и илузивности „поделе лепоте“:

Не бих оно давно доба
ни за какве дао новце,
кад сам некад, испод гаја,
с дједом Радом чув’о овце.
Куд побеже моје златно,
прибјежиште неповратно?!

Кроз бисерну перлу стада
наш се Шаро вриједно маје,
а дјед везе старе гатке
и рођене доживљаје.
Бајке су му срцу драже,
а остало – дједо лаже!

Кад понекад небом крене
мрки облак, блесне муњом,
ја скровиште трком тражим
под старчевим црним гуњом.
Ни у зечјој логи није
сигурније ни топлије.

Одвели ме давни пути
тамо гдје се бајка скрива.
Стадо нам се истопило,
под гомилом дјед почива.
Куда даље, дједе мили
пути ми се замрсили.

И докле ћу у лутању
по свијету да се млатим?
Слутим, већ је дошло вријеме
дједу своме да се вратим.
Дједо, драги заштитниче,
заврши ми крај од приче.

(Бранко Ћопић, *Незавршена прича*)

Сматра се да је карактеристика књижевности за децу управо то да није намењена деци. Јер, мали читаоци, каже Анатол Франс, пре прихватају оно што није директно писано за њих, штавише, „показују одвратност према књижевним остварењима која су специјално писана за њих“. „Бесмислено“ је, каже Марсел Пруст, „писати књижевност намењену искључиво деци. Књижевност за децу не обогаћује дечји дух“. Чехов истиче да „деци треба давати само оно што одговара само одраслима“. „Што није вредно да читају родитељи, мање је још вредно да се пресађује у душу дететову“, додаје Ерих Ауербах.

Најбоље књиге за децу су управо оне које са подједнаким занимањем и задовољством читају и млађи и старији. По Крочеу, књижевност за младе „није никада она коју пишу писци, већ она коју деца читањем прихватају и усвајају, бирају и предодређују, која задовољава њихове осећајне потребе“. Деца, као по неком природном праву, преузимају остварења која поседују изузетну поетску вредност.

Немогућност диференцијације песничког израза потврђује стање живе, активне литературе. У друкчијим, наиме, културним и историјским околностима долази до промене изворнога смисла и значења дела. Остварења која су у стваралачком поступку била усмерена пунолетним читаоцима временом су губила аутентична обележја и попримила обележја која их препоручују младима. На пример, *Робинсон Крусо, Гуливерова путовања, Чича Томина колиба, Тил Ојленшпигел,* из светске баштине. Исто тако, дела наших аутора: Вука Стефановића Караџића, Милована Глишића, Јанка Веселиновића, Петра Кочића, Бранка Ћопића – „отета“ и једнодушно присвојена од младих – постају класика дечје белетристике. Психолошка и граматичка структура језика и стила, који су некад одговарали одраслима, помакле су се према потоњим генерацијама младих, приближиле и поистоветиле са структурама текстова за младе. Попримање друкчијих ознака, у поређењу са онима која су их везивала за своје време, помиче границе књижевних родова и врста. Бајке Ханса Кристијана Андерсена имале су заједнички наслов *Бајке казиване деци*, будући да је аутор имао у виду децу као имплицитне читаоце или слушаоце. Али постало је јасно да су својом слојевитошћу и отвореношћу подесне и одраслима, те их бајкописац касније објављује под насловом *Бајке* (или *Приповетке*). Тренд губљења својства једног жанра и његово укључивање у дечју уметност је у ходу, упоредо са развојем и зрењем подмлатка и његове литературе.

Прелазни нагиб од књижевности за одрасле ка књижевности за децу, преноминација једне у другу, стално узимање и давање, показују књижевна дела двоструко адресована. Реч је о остварењима у чијој структури егзистирају делови који припадају „високој“ књижевности или њој равним књижевним врстама и делови „мале“ књижевности. Дечји аутори, имајући у виду децу под надзором одраслих, преко њихових глава, погледају на старије, исписујући „поуке“ и за једне и за друге. Књижевност намењену деци и „деци“ у одраслом човеку карактеришу песме, приче и романи од завидне уметничке вертикале.

Сличности међу поменутим књижевностима преовлађују над разликама; елементи сличности су више додирљиви него недодирљиви, и онда када се могу назвати пређутним знањем. Говорећи уопштено, дистинкције само издалека наговештавају неке контуре и обрисе. С резигнацијом се констатује да није нимало лако одредити хабитус дечје литерарне речи. Разврставање према задатим педантним песничким облицима, дељење, попут картотеке, на различите преграде, није могуће без кобне штете по саму књижевност и књижевнотеоријску мисао. У погледу естетичког критеријума, строго узевши, готово да није могуће наћи критичке погодбе и карактеристике које не би вределе за обе стране.

Узевши, међутим, са друге стране, књижевност се традиционално разврстава по својим формалним и суштинским карактеристикама. На овим основама почивају поделе међу којима је и подела на књижевност за децу и књижевност за одрасле. Капиталан књижевнотеоријски проблем, мајка свих питања, јесте дистинкција између књижевности за децу и књижевности за одрасле. Независно од непоречне естетске чињенице која брише из уметности жанровску диференцијацију, у науци о књижевности су, на генетичко-морфолошком плану, регистроване одређене врсте и видови у смислу устаљености скупа средстава и обележја обликовања. Приступом без већих егзактних претензија уочавају се дијалектичка испољавања квалитативних специфичности конкретних форми једне и друге књижевности.

Лектира за наивне читаоце егзистира као књижевни и књижевнотеоријски факт. Њено разграничење као материјалне чињенице и као академског песништва из корпуса свеукупне уметности речи није само школска нужност. Настала као деобена це-

лина на основу начела дечје посебности у читалачком смислу, она поседује норме и захтеве који се, разуме се, не постављају изван закона и оквира књижевне уметности.

Избор књижевне грађе и начин њеног обликовања јесте суштаствена диференција. Разграничење извршено према садржини, форми и намени, то јест са становишта читаочевих интересовања и потреба, потврда је неподударности песничких граматика „мале“ и „велике“ књижевности. Карактеристике и одреднице књижевности за децу јесу довољно пажње вредне и очигледне да би само недовољно пажљивом погледу измакле.

Насип између књижевности и књижевности усмерене ка деци пробија сама књижевна пракса. Разграничењу се прибегава ради олакшаног сналажења у разноликом обиљу поетских дела, чисто из разлога да би се о књижевности могло расправљати. Педагошко-методичка разврставања немају теоријски, већ оријентациони карактер.

Широко поље литературе избраздано је многобројним графиконима. Дистрибуирање према датим схематичним јединицама користи као мера упоређивања, ради лакшег научног осмишљавања, продубљивања и објашњења литерарних чињеница, као и ради успостављања одређених норми развоја.

За категорисање књижевних врста узима се форма и суштина као основна диференцијација на којој се ниже цела скала естетичких приступа, од најпримитивнијих до најсавршенијих. У тачнијој оцени, права подела се може извести на основу природе уметничких дела, на основу њихове грађе, средстава, полазне тачке и специфичне организације језичког израза.

Дистинкција према прихваћеној типологији на књижевност за одрасле и на књижевност за децу – не на „лаку“ и „тешку“, „приступачну“ и „неприступачну“ – потврђена је у разматрањима проучавалаца као што су Пол Азар, Бруно Бетелхајм, Роже Кајоа, Јохан Хојзинга, Марк Соријано, Мирослав Крлежа и Слободан Ж. Марковић.

Уз опасност од претераног уопштавања, нуде се аргументи у циљу сравњења разлика или пограничних зона које одељују једну књижевност од друге. У светлу успостављених односа између књижевности и књижевности за децу, могу се компаративном анализом номенклатурно предочити дистинкције, које не одзвањају као ригидне и бескорисне:

1. С обзиром на то да је књижевност за децу намењена младима, а књижевност за одрасле одраслима, читалачко доба је њихова диференцирајућа црта; 2. Специфична мотивско-тематска оријентација је кључ за разграничење књижевности за децу од књижевности уопште – кључ у смислу који ова реч има у музичкој терминологији. Природи књижевности за децу је иманентна садржина омеђена детињством, флорална симболика, зоо мотиви, хумане и чисто „детиње“ теме. У књижевности за одрасле број боја у спектру садржаја није ограничен, те је њена садржина пространија и дубља; 3. Скученост у избору мотива прати релативно мала слобода у начину обраде, умереност и уздржљивост у односу на поетски радикализам у књижевности за одрасле; 4. Језик и стил, иако непоуздане одреднице за књижевна разграничења, диференцирајући су фактор између два вида књижевности. Речи усмереној деци примерен је језик осећајан, лепршав, виловите боје и понесен, а у књижевности која њима не припада језик је сложенији и апстрактнији; 5. Књижевна дела за младе карактеришу фабула, радња и ликови у акцији: дела за одрасле нису поштеђена заокружених есејистичких делова и експерименталних занимања која потискују акцију и фабулу; 6. Машта, игра и ведрина у књижевности за децу јесу поетске категорије од примарног, а у књижевности за одрасле од секундарног значаја; 7. Књижевна дела за младе растерећена су филозофских разматрања, надсмислености, шифрованих рефлексија и згуснуте слико-

витости; карактерише их, спрам књижевности специјално за одрасле, нехерметичност и слике створене више сценом и ритмом; 8. Песништво за децу се дистанцира природом своје функције у односу на песништво пунолетних читалаца. Наиме, приметна је његова оријентација ка сазнајно-едукативном у школском смислу речи, са једне стране, или хедонистичко-забавно-радосним, са друге – естетско и утилитарно јесу у дијалектичком јединству, а не у односу противположености и конкурентности; 9. Књижевност намењену младима карактерише, у поређењу са књижевношћу за одрасле, релативно спор развој, непостојање школа и модерних струјања; 10. У науци о књижевности, књижевност младе популације ређе је предмет књижевнокритичких теза, теоријских илустрација и изучавања уопште; 11. Књижевно дело за младе изазива интересовање и међу зрелим читаоцима; обратно, дела за одрасле најчешће су недоступна младима; 12. Текст младих обележава краткоћа у релативном смислу речи у поређењу са текстовима за одрасле; гломазност не одговара дечјој духовној концентрацији и нестрпљивости, лишава дете осећања целовитости и уметничког континуитета. Могу се, контрастирањем дечјег света и света одраслих, саприпадањем различитога, саприпадањем које проистиче из сакупљања изведеног посредством разлике, такорећи у недоглед умножити инстанције између обеју књижевности.

Tihomir PETROVIĆ

LITERATURE AND LITERATURE
FOR CHILDREN AND YOUTH

Summary

It is understood by default that the literature for children is an art whose content and form are adapted for the younger consumers. Separated according to theoretical principles confirmed in practice, according to the closeness to the readers of common affinity, as an art it undoubtedly has its own place in the general literature. Relation between the literature for children and the rest of the literature is observed as a relation between the world of the childhood and the world of the adults. Yet, we cannot talk about its total division as a separate literature. From the viewpoint of an artistic act there is no difference between ”serious” literature and literature for children, but that difference is evident from the result of the creative product – the artifact. Literature for children is in every respect in relation with the ”serious” literature; therefore it has all the values literature and art in general have.

Nevertheless, literature for children is autonomous artistic field and particular social, cultural and educational phenomenon. Its important properties are adapted content, tenderness of the form and naivety. Imagination, game and humor are its understood typological categories. Intentionality and didactic qualities, as distinctive belletristic properties, give this kind of literature ”aesthetic justification” and raise it to the higher degree of conscience.

Key words: literature, literature for children, distinction, comparison